ORIGINEA LIMBII ROMÎNE LITERARE. NOI CONTRIBUŢII *)

DE

GAVRIL ISTRATE

Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi

În comunicarea intitulată „Originea şi dezvoltarea limbii romîne literare", prezentată în cea de a treia sesiune ştiinţifică a Universităţii noastre[1]) şi publicată în «Analele ştiinţifice»[2]), am încercat să demonstrez că teoriile mai vechi, referitoare la originea limbii literare, sînt pasibile de critică şi că problema poate fi reluată şi pusă în alt mod.

Cercetarea atentă a unui număr relativ mare de texte m-a dus la concluzia că originea limbii romîne literare nu trebuie căutată nici numai în Maramureş, nici numai în zona Tîrgovişte—Braşov. Că, dimpotrivă, toate graiurile din nordul Dunării au contribuit la desăvîrşirea acestui proces, într-o perioadă de cîteva sute de ani, aşa cum a susţinut, la un moment dat, Alexandru Philippide[3]) şi, independent de el, scriitorul George Coşbuc[4]).

În acelaşi timp am încercat să demonstrez, acolo, că textele coresiene nu reprezintă aria Tîrgovişte—Braşov, cum afirmă, încă, unii specialişti. Argumentele pe care mă sprijineam, în susţinerea punctului meu de vedere, erau atît de natură lingvistică cît şi de ordin general. Nu înţeleg să le repet, aici, decît în măsura în care, la cele spuse atunci, voi putea aduce lumini noi pentru lămurirea problemei.

Comunicarea de astăzi, însă, nu se mărgineşte la repunerea în discuţie a materialului folosit în 1956, ci la întărirea ideii, exprimate atunci, cu noi probe lingvistice.

Am combătut punctul de vedere al celor care plasează primele noastre

---

*) Această comunicare era redactată în întregime, cînd am citit articolul academicianului Emil P e t r o v i c i, intitulat *Baza dialectală a limbii noastre naţionale* («Limba romînă», IX, 1960, nr. 5, p. 60--78), în care se formulează unele concluzii asemănătoare cu cele întîlnite aici.

1) Ţinută în zilele de 26—28 mai 1956.

2) «Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi», secţiunea a III-a, t. III, 1957, p. 77—96.

3) *Istoria limbii romîne*, I. *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 9.

4) Cf. G. I s t r a t e, *Părerile lui Coşbuc despre limba literară* (în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 443—447). Ideea apare şi la C. Hogaş, atît în „Moldovenisme", cît şi în „Cultura în Moldova" (v. C. H o g a ş, *Opere*, 1956, p. 471—479).

tipărituri în zona Tîrgoviște—Brașov, din motivul că diaconul Coresi nu era și traducătorul cărților pe care le-a tipărit, ci numai tipograf.

Lipsa palatalizării labialelor, din aceste texte, ne indică doar faptul că ele n-au putut fi traduse în Moldova. De nicăieri nu rezultă că trebuie să le plasăm în aria pomenită. Alte texte, a căror origine locală este fixată, în mod sigur, în altă parte, nu conțin nici un exemplu de palatalizare[5]). Anumite hărți ale ALR ne indică aria de răspîndire a palatalizării labialelor. Regiunea în care labialele se păstrează intacte depășește, cu mult, granițele Munteniei propriu-zise, cum se vede clar dintr-o serie de hărți ale ALR și din unele rezultate la care au ajuns alți lingviști. Judecînd după felul cum se prezintă lucrurile pe teren se pare că Muntenia se plasează la marginea ariei în care labialele se păstrează nepalatalizate. Cu alte cuvinte, zona propriu-zisă în care nu întîlnim palatalizarea trebuie căutată aiurea. Mi se pare că nu greșim prea mult dacă o plasăm în Banat, sudul Crișanei și sud-vestul Transilvaniei de unde s-a revărsat și în regiunile vecine (v. ALRMI, 2, 70 etc.).

Numeroase fapte de limbă, existente în cărțile lui Coresi, nu sînt cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște și Brașov și, judecînd după prezența lor în altă parte ca și după faptul că limba nu se schimbă radical într-o perioadă relativ scurtă[6]), nu putem crede că aceste particularități erau cunoscute vorbitorilor dintre Tîrgoviște—Brașov, în secolul al XVI-lea, și că au dispărut, de acolo, ulterior. Dacă ele nu sînt semnalate, pentru regiunea respectivă, în momentul de față, însemnează că nu erau cunoscute nici în trecut și Coresi le-a luat din altă parte.

La argumentele de natură lingvistică invocam și unul de ordin general, istoric. În ultima vreme, aproape toți specialiștii au acceptat teoria Densusianu-Rosetti referitoare la influența luteranismului asupra romînilor în perioada cînd ei au început să se servească de limba proprie în traducerile de cărți religioase. Influența luteranismului nu s-a putut exercita în Muntenia, unde nu exista populație săsească, ci numai în sudul Transilvaniei.

Pentru toate acestea, am considerat că aria în care au apărut primele tipărituri romînești trebuie căutată între Brașov—Orăștie, eventual pînă în Banat.

În felul acesta am putea explica multe fapte de amănunt și am răspunde, satisfăcător, la o serie de întrebări care mi se pare că, altfel, riscă să rămînă nerezolvate.

În felul acesta s-ar înțelege :

1. — de ce nu apare palatalizarea labialelor în primele noastre texte (nu pentru că ar proveni din Muntenia propriu-zisă, ci din cauză că originea lor trebuie fixată într-o regiune în care palatalizarea n-a fost și nu este cunoscută), (vezi hărțile anexate I—VIII).

---

5) *Alexandria.* V. N. Cartojan, *Alexandria în literatura romînească.* Noi contribuții, Buc., 1922, p. 43.

6) Vezi O. Densusianu, *Fonetica limbii romîne în secolul al XVI-lea* (curs litografiat), Buc., 1927—1928, p. 361 : „...în secolul al XVI-lea, divergențele de la o regiune la alta — în fonetism — nu apar prea deosebite de cele de astăzi.

...Cu alte cuvinte, limba romînă, timp de trei sute de ani, nu a evoluat mult în acest sens al fonetismului".

2. — de ce sînt așa de răspîndite formele verbale iotacizate (pe care unii specialiști le consideră, în mod greșit, exclusiv muntenești).
3. — prezența variantei *putredi* [7]), în loc de *putrezi.*
4. — ca și a fonetismelor *durmi, adurmi.*
5. — *acmu.*
6. — *cură.*
7. — *viînia,* în loc de *vie* (substantiv).
8. — *învis,* în loc de *înviat.*
9. — *imperativul negativ,* format pe baza infinitivului lung.
10. — *forme de perfect forte,* pe care graiurile de astăzi le mai păstrează doar în Banat.

Toate aceste fenomene, și multe altele pe lîngă ele, n-au caracterizat și nu caracterizează regiunea Tîrgoviște—Brașov.

Dacă, însă, lărgim zona pe care s-au putut pune bazele limbii noastre literare și o fixăm între Brașov—Orăștie (Hunedoara) vedem că multe fapte de limbă, comune textelor rotacizante și tipăriturilor lui Coresi, pot fi localizate tocmai în această arie. Altele se întîlnesc în Banat (regiunea imediat vecină cu aria pe care o presupunem noi) și, în sfîrșit, cîteva, pe care graiurile teritoriale din această zonă nu le cunosc, vor fi puse pe socoteala influenței pe care au avut-o, cu siguranță, manuscrisele rotacizante asupra textelor lui Coresi.

Susținătorii teoriei după care originea limbii noastre literare se plasează în zona Tîrgoviște—Brașov nu țin seamă de cîteva lucruri importante și anume:

Ei uită că așa numitele caractere muntenești ale limbii noastre nu se includ în granițele fostei Țări Romînești, că ele se întîlnesc pe o arie mult mai mare. De aici rezultă că, de multe ori, ceea ce ni se pare propriu vorbirii muntenilor poate să provină din altă regiune în care particularitățile respective se întîlnesc de asemenea. Acesta pare să fie cazul păstrării labialelor nealterate, a formelor verbale iotacizate etc. Se știe, doar, că Transilvania nu prezintă o unitate lingvistică și că regiunile ei sudice aparțin subdialectului muntean, după cum nord-vestul ei merge, din punct de vedere lingvistic, cu Moldova.

Denumirile de subdialect sau (ceea ce însemnează același lucru) grai, nu provin din faptul că Muntenia și Moldova ar fi transmis graiurile lor proprii ardelenilor, din sud, în primul caz, ori celor din nord, în al doilea. Cine s-a folosit, mai întîi, de această terminologie a legat-o direct de provincia în care trăiau ori trăiesc majoritatea vorbitorilor acelui grai. Aceștia erau munteni, într-un caz, și moldoveni în celălalt. Minoritatea s-a „supus" și aici majorității mai ales că nu se putea vorbi de un grai munteano-ardelenesc și de altul moldoveano-ardelenesc. Dacă, însă, vrem să vorbim de o influență care s-a exercitat dintr-o direcție în alta, în cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, apoi aceea nu poate fi decît dinspre Transilvania înspre Muntenia și Moldova, cum au încercat să demonstreze atît unii lingviști mai vechi (Al. Philippide, în primul rînd!), cît și cîțiva

7) Cunoscută pînă în momentul de față în graiul din sud-vestul Transilvaniei. Cf. și *neputredire* pe care îl întîlnim, de asemenea, atît în textele din secolul al XVI-lea cît și în graiul din sud-vestul Transilvaniei.

istorici. Problema este legată nu numai de ideea „descălecatului" celor două „țări", ci și de numele Munteniei, lucruri asupra cărora nu simt nevoia să insist.

O serie de caractere regionale, puse, de obicei, numai pe seama graiurilor nemuntenești, se întîlnesc și în vorbirea dintre Carpați și Dunăre, după cum a arătat încă G. Ibrăileanu [8]) și după cum rezultă atît din consultarea hărților ALR, cît și din numeroasele texte dialectale [9]).

În același timp, trebuie să spunem, aici, că multe alte particularități neliterare sînt proprii graiurilor sudice. Cu alte cuvinte, fenomenele la care mă refer sînt dovada cea mai puternică împotriva teoriei după care limba literară s-ar fi clădit, în mod exclusiv, pe subdialectul muntean.

De la epocă la epocă, după împrejurări, limba noastră literară a stat sub influența cînd a graiului din Muntenia, cînd a celor din Moldova ori Transilvania, lucru care a fost, de asemenea, subliniat, de Alexandru Philippide, la pagina menționată din lucrarea citată ceva mai sus [10]). Văcăreștii, Anton Pann, Barbu Paris Mumuleanu, Eliade Rădulescu, Cezar Bolliac și alți scriitori munteni, chiar mai apropiați de noi decît cei menționați, folosesc, în operele lor, pe scară foarte largă, regionalismul. Verificarea acestei afirmații se poate face extrem de ușor, de oricare specialist. Din cauza aceasta nu cred că este necesar să ne oprim prea mult asupra faptului. Ne vom mărgini, doar, la Eliade Rădulescu, cel mai important dintre toți autorii citați, în scrierile căruia au fost înregistrate fonetisme și forme regionale dintre cele mai îndepărtate de normele limbii literare [11]): *amerință, daca, dupe, pă, deșărt* (și *dășărt!*), *dăsparte, jăli, jărtfă, jărtfi, lăcui, rîdica, sărbă, șîr, șîvoi, genuche, îmblă, îmflă, împlè, rușaște* (răsăritul!), *rumîn, rumînesc, rumînie* (alături de *romîn, romînești!*), *măciaș* (?), *oi* (scrie), *or* (zice), *pleop, poci, tutulor, vijunie* (cu *j!* în locul lui *z!*) [12]), *cară, hotară, aprinză, arză, auză, cază, crează, piarză, prinză, scază, simță, vază, pui, 'pun', rămîi, 'rămîn', țiu, viu, răsaie, sai.*

Faptele deosebitoare, prin care unii lingviști au încercat să excludă graiurile moldovenești și ardelenești din procesul de formare a limbii literare, sînt cu totul insuficiente și, din cauza aceasta, nu pot fi probante.

---

8) *Istoria literaturii romîne*, Epoca Conachi.

9) Numărul acestor particularități neliterare este foarte important, cum se va vedea ceva mai încolo.

10) *Istoria limbii romîne* I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 9.

11) Le înșir după Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Heliade Rădulescu pînă la 1841* (vezi «Contribuții la Istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea», vol. I, p. 57—66).

12) *Cf. jățar*, în locul lui *zețar*, la Anton Pann, (v. Cazacu-Fischer, Contrib. I, p. 26, precum și *jugrăvit* și *jugrăveală*, pentru *zugrăvit, zugrăveală* înregistrate în vorbirea locuitorilor din fostul județ Argeș (v. *Graiul nostru*, I, 1906, p. 104, 105). Cf. și *jice*, din aceeași lucrare (p. 155, 169) unde avem texte din fostul județ Vlașca. Pe *jugrăvit* îl găsesc și într-una din poeziile lui Ion Minulescu (*Moartea pasagerului*. Colecția Manuscriptum, București, 1927, p. 15. Exemplul a fost corectat cu ocazia publicării poeziei în volum. Cf *Versuri*, București, 1957, p. 129). În aceeași situație se găsește *mieji*, pluralul lui *miez*, pe care îl găsesc la Eugen Barbu, *Groapa*, p. 195. J. Byck citează mai multe asemenea exemple în «Bulletin linguistique», III, 1935, p. 190 *(calji, cruji, duji, grămeji, năroji, scunji, sloboji, surji, uji)* și înclină să limiteze fenomenul la Oltenia. Din exemplele de mai sus, însă, vedem, că aria lui de răspîndire este mai largă. Un *neroji* am întîlnit și la Gr. Pleșoianu, *Intîmplările lui Telemah I*, 1831, p. 200.

Nu-i suficient să arătăm că muntenii pronunțau *judecată, ajuta*, etc., iar moldovenii *giudecată, agiuta*, ori că primii scriau *zic*, iar ceilalți *dzîc* și de aici să conchidem că muntenii vorbesc literar, iar moldovenii nu.

Pentru a formula o părere, într-adevăr valabilă, este nevoie de un număr mai mare de fapte și numai dacă toate acestea duc spre o concluzie unică, putem trece la generalizare.

Într-o lucrare recentă [13]), G. Ivănescu atrăgea atenția asupra faptului că „textele rotacizante, . . .au numai demonstrativele *acest* și *acel*, și niciodată *ăst, est, ist, ăl*. . ." (p. 7) [14]).

Căutînd să localizăm acest fenomen, cu ajutorul ALR, observăm că aria lui este relativ îndepărtată de Tîrgoviște și Brașov, că ea corespunde, în mare, Crișanei. În Muntenia avem variante pe care limba literară nu și le-a însușit. Putem oare, susține, în urma acestei constatări, că limba literară s-a format în Crișana și că graiul muntenesc n-a contribuit cu nimic, la închegarea ei? Fără îndoială că nu. Tot așa, credem noi, nu corespunde adevărului teoria după care singur graiul muntenesc stă la baza limbii literare și că celelalte n-au adus nici o contribuție.

În cursul secolului al XIX-lea, în perioada de închegare a limbii literare moderne, deci, asistăm la înlăturarea unor particularități, de origine munteană, din limba literară, printre care:

— înlocuirea formelor verbale iotacizate de tipul *să auz, să arză, să vază, să simță*, cu formele moldovenești și ardelenești *să aud, să ardă, să vadă, să simtă*;

— renunțarea la variantele de tipul *covîrșaște, desăvîrșaște, îngrijaște, pășaște, rușaște, slujaște*, tot de proveniență munteană;

— impunerea definitivă a variantei *pot*, în locul mai vechiului *poci* foarte frecvent în opera lui Eliade Rădulescu, ori în aceea a lui Grigore Alexandrescu;

— înlăturarea, din limba literară, a derivatelor cu prefixe, de tipul: *împarfuma, înceța, înfulgera, înnemeri, înrivală, înrubină, însmălță, înzgomotă* în întrebuințarea cărora au exagerat unii scriitori munteni (Cezar Bolliac, B. Șt. Delavrancea etc.);

— nu s-au putut impune nici fonetismele *dă, pă, dîn, dîntre* cu toate că unii cărturari munteni, cum ar fi Iordache Golescu, le-au susținut, în lucrările lor:

„Unii pă *ă* îl schimbă în *e*, cum în loc dă *dă* zic *de* și în loc de *pă* zic *pe*. Alții pă *î* îl schimbă în *i* cum în loc de *șî* zic *și*, și în loc dă *d'în*, zic *d'in*" [15]).

---

13) *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi* (publicată în «Studii și cercetări științifice», Filologie, X, 1959).

14) Ideea a fost exprimată de autorul citat, încă în *Probleme capitale*. . ., p. 303—320. Să se vadă hărțile noastre, nr. IX (cel!) și nr. X (cei), alcătuite după ALR.

15) Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, București, 1840, p. 199. Este cazul, cred, să ne oprim, aici, asupra ariei pe care se găsesc variantele, devenite literare ale cuvintelor în discuție. Aceasta coincide, în general, cu zona Brașov—Orăștie (v. h. XI—XIII). Aceeași concluzie se poate trage și pe baza lecturii volumului de *Texte dialectale*, publicat de Emil Petrovici, 1943. Într-adevăr, variantele literare ale cuvintelor în discuție se întîlnesc în Poiana Sibiu, Micăsasa lîngă Blaj, Vînători Sighișoara, Hunedoara și Gorj (v. p. 71—87; 266—273), pe cîtă vreme variantele *dă, pă, din* etc. apar în restul localităților cercetate. Dintre zonele care ne interesează aici citām:

Nu s-au putut impune, în limba literară, nici fonetismele *genuchi*, *mănunchi*, *tutulor*, cu toate încercările unora dintre scriitorii munteni, în acest sens.

Ideea că limba noastră literară se întemeiază, în mod exclusiv, pe graiul muntean [16]) este infirmată de faptele pe care ni le pun la dispoziție toate lucrările de dialectologie. Am notat o serie de fonetisme, forme și elemente de vocabular, după colecția de texte publicate, sub îngrijirea lui O. Densusianu, I. A. Candrea și Th. Sperantia, sub titlul *Graiul nostru*, tocmai pentru a pune la îndemîna specialiștilor cîteva mostre care nu pot pleda pentru caracterul literar al graiului din Muntenia.

În fostul județ Argeș: *haripi* „aripi" (p. 103) [17]), *coraj* „curaj" (103), *împlimbă* (104), *jugrăvit* „zugrăvit" (104) și *jugrăveală* „zugrăveală" (105), *hodaie* „odaie" (104), *picere* „picioare" (106, 110), *geantăua* „geanta" (108), *căpac* „capac" (111); Muscel: *a venit* „au venit" (117, 119, 120, 123), *bechet* „pichet" (118), *igzamăn* „examen" (120), *însămără* „a pune samarul pe cal" (120), *înstatornici* (121), *hărăni* „hrăni" (121), *rueni* „ruina" (122).

Dîmbovița: *a venit* „au venit" (127), *chidă* „promoroacă", „chidie" (131).

Olt: *artifișturi* „artificii" (135), *zestruri* (138), *cinsturi* (138), *lu* „lui" (136).

Teleorman: *bilșug* (141), *conțiliu* „consilier" (141, 161), *maiur* „maior" (143), *libărtate* (142, 143), *bolintir* „volintir" (145), *dipotat* (146), *oț* „hoț" (145, 148), *biol* „bivol" (146), *ai* „hai" (148), *arăni* „hrăni" (150), *înămat* „înhămat" (148), *ei a fost* (144), *iei... a făcut* (149), *picere* (147), *pălmi* „palme" (147), *ispuziție* „expoziție" (148), *pen'că* „pentrucă" (149), *trebunal* „tribunal" (149), *vetiran* „veteran" (150), *sîntără* „sînt" (150).

Vlașca: *jice* „zice" (155, 169), *ochiă* „ochi" (155), *mniata* „dumneata" (155), *al* „cel" (156), *mezîn* (156), *irtie* „hîrtie" (156), *moor* „mohor" (159), Mihai *Ghiteazu* (157), *căsi* „case", *trin* „tren" (160), *spuziție* „expoziție" (161), *frumusețuri* (161), *fostără* (162), *văzutără* (162), *zvîrcolac* „vîrcolac" (165), *suspandă* (165), *copt* (*dă* sete) (167), *adurmire* „adormire" (169).

Prahova: *șîret* „șiret" (173), *daca* „dacă" (174), *sar-care* „ori care" (174), *măduă* „măduvă" (175), *prăvi* „privi" (175), *îmbrăzdă* (177), *ei plătea* (178), *ginerică* „mire" (178, 179), *conțu* „consulul" (178), *poclon* „plocon" (179), *părale* „parale" (179), *cotrobonț* „contrabandă" (181).

Ilfov: *ginerică* „mire" (185), *cevașilea* (185, 188), *cinevașilea* (188), *chimitir* „cimitir" (186), *acilea* (187), *siglitar* „secretar" (187), *dispoziție*

Cernatu—Brașov, Covasna, Ialomița, Buzău, Dîmbovița, Ilfov, Muscel, Olt, Vîlcea (p. 87—95; 232—266).

16) „La noi lucrurile s-au petrecut ca și în alte părți: un dialect, cel *muntenesc*, a obținut întîietatea la început grație primelor tipărituri, realizate de Coresi în regiunea Tîrgoviște—Brașov, mai tîrziu grație prestigiului cîștigat de București, orașul cel mai mare și apoi capitala țării unite" (Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 321). Pentru perioada mai apropiată de noi lucrul acesta este perfect adevărat. Dar el a fost afirmat, cu mult înainte, de Al. Philippide (*lucr. cit.*, v. nota 3) și, apoi, de academicianul Iordan. Iar ceva mai jos, pe aceeași pagină: „În ultimul timp s-au auzit voci care se ridică împotriva afirmației — evident juste — că *baza limbii noastre literare este dialectul muntean*".

17) Toate exemplele sînt extrase din volumul I, Buc., 1906.

„expoziție" (187), *trin* (188), *iectar* „hectar" (189), *străpost* „transport" (189).

Ialomița: *cîrpălabu* „pîrcălabu" (articulat) (195), *apaleturi* „epoleți" (196), *cumpanie* „companie" (196), *maiur* „maior" (196), *ginerică* (199), *îrtie* „hîrtie" (200, 203), *ainele* „hainele" (202), *oră* „horă" (205), *arăni* „hrăni" (207), *oț* „hoț" (208, 209), *salaor* „salahor" (202, 203), *hiteșcare* „fiecare" (202, 203), *ai* (pluralul lui *an*!) (202, 203, 204), *străport* „transport" (203), *foncție*, „funcție" (203), *beleturi* „bilete", (207), *povesturi* „povești" (203), *cănțălare* „cancelarie" (203), *dipotat* (203), *durńi* „dormi" (204), 205), 210), *coraj* (205), *balton* „palton" (208).

Multe dintre exemplele din listele de mai sus ar fi putut fi lăsate la o parte întrucît sînt neologisme, intrate foarte recent în limba noastră. Se știe, doar, că această categorie de cuvinte este supusă, în general, unui tratament unic de către majoritatea vorbitorilor neinstruiți, indiferent de regiunea din care provin. Dacă le-am menținut, totuși, este din motivul că „abaterile" de la normele literare sînt, pe alocuri, cu totul grăitoare, departe, deci, de a ne da dreptul să conchidem că ele aparțin unui grai care stă, singur, la baza limbii noastre literare.

Numeroase elemente neliterare am înregistrat din textele provenite din fostul județ Prahova, publicate în *Grai și suflet* III, 1927, p. 155—174 și 344—354: *dă* (155, 165, 351), *dîn* (155), *pîn* (155), *dădat* „dedat", „obișnuit" (157), *dăsculț* (160), *dăsculța* (354), *dăzbrăcat* (160), *dăzlegă* (345), *dăștepta* (345), *dăslegare* (350), *dămult* (352), *lu* „lui" (155, 174, 352), *satu* „satul" (155), *cătunu* „cătunul" (155), *gubernu* „guvernul" (349), *ghină* „vină" (subst. (157), *ghin* „vin" (155, 172, 350), *hiertură* „fiertură" (155, 168), *hir* „fir" (157), *hier* „fier" (158), *staghilă* (158, 159), *ghin* „vin" (159), *ghisă* „visa" (159, 165, 172), *ghită* „vită" (159, 181, 163), *hi* „fi" (160, 162, 169), *ghiie* „vie" (subst.) (160), *kicioarili* (161), *kilaghit* (161), *hincă* „fiindcă" (161, 165), *hitecine* „fiecine", „oricine", (162), *roghi* „robi" (162), *înghià* (163), *sulhină* „sulfină" (165), *ohili* „ofili" (166, 350, 351), *gherme* „vierme" (166), *ghini* „veni" (166, 169, 172, 349), *kiept* „piept" (167), *potrighit* „potrivit" (167), *kicere* (picere) „picioare" (167), *hierbe* „fierbe" (168), *isprăghi* „isprăvi" (169, 352, 354), *moghilă* „movilă" (354), *inhipt* „înfipt" (346), *kieptăna* „pieptănă" (351), *hină* (subst.) „fină" (352), *alea* „acelea" (155), și *halea* 351), *haia* „aceea" (155) și *hailantă* (169), *a* „cea" (161), *hăsta* „acesta" (161, 173), *ăl* „cel" (165), *meliție* (156), *premar* „primar" (163), *paloșile* „paloșele" (167), *vini* „veni" (158) și *ghini* (166), *șușea* „șosea" (160, 168, 354), *agust* „august" (168), *di* „de" (168), *dipă* „după" (168, 173), *numa* „numai" (172, 348), *după* „de pe" (353), *miljoc* „mijloc" (354), *sîn* „sint" (160), *înierná* (172), *sfulgera* „fulgera" (169), *propitar* „proprietar" (173), *harici* „arici" (345), *întîmplăruri* „întîmplări" (347), *ginerică* „mire" (349), *picere* „picioare" (349, 350) și *kicere* (167), *atonobil* „automobil" (354), *cilivizat* „civilizat" (155), *caterdă* „catedră" (156), *amelică* „america" (157), *armetică* „aritmetică" (158), *plămînzilor* „plămînilor" (159), *avantistă* „adventistă" (160), *dihorț* „divorț" (163), *împropitări* „împroprietări" (167), *ei era* (155, *346), ei ședea* (158), *ei e* (167), *ei vine* (168, 349), *ei să face* (168), *ei merge* (168), *ei potcovește* (172), *ele paște* (345), *ele rămîne* (349), *dunitale* „dumitale" (161), (nu) *poci*

„pot" (161, 345), *ardica* „ridica" (163), *plehupă* „capac" (163), *îngenuchiu* (163, 169), *une* „unde" (166), *alcum* „altcum" (166), etc.

Exemple numeroase, și tot atît de concludente, pot fi extrase și din lucrarea academicianului Emil Petrovici, *Texte dialectale*, 1943: *ei era* (240), *ele păștea* (240), *ei muncea* (240), *ei a fost* (244), (ele) *ei vine* (245, 252, 304), *ei se strînge* (249), *ei le ia* (304), *ei nu să ia* (252), *ei făcea* (252), *ei să duce* (239, 255), *ei dă* (257), *ei povestea* (299), *ei spunea* (300, 301), *ei pune* (301), *ele cerșește* (302), *ei strica* (305), *e rele* (236), *pă* (238, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 257, 300, 302, 304), *dă* (232, 239, 244, 247, 258, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 299, 300, 304, 305), *dîn* (234, 236, 238, 244, 247, 255, 303), *dipă* „după" (240), *dîpă* (236), *dăpă* „după" (303, 305), *daca* (244, 251), *dăla* (247, 253, 305), *dîla* (255, 303, 304), *dîntre* (247, 301), *dăzgropa* (239, 247, 301, 305), *dăscîntă* (236, 253), *dăscuia* (299, 236), *dășchide* (302), *păstă* „peste" (302, 234), *dăsupra* (305), *dîndărăt* (305), *dăuok'* (238), *dăspleti* (239), *alea* „acele" (240, 304), *aia* „aceea" (247, 251, 253, 300, 304, 305), *ala* „acela" (251), (toate), *helea* (300), *aină* „haină" (300), *îrtie* „hîrtie" (305), *bă* „mă" (300), *acilea* (303), *bacșuș* (238), *altu* (articulat!) (251, 304), *copilu (254), locu* (303), *tîrnăcopu* (303), *uomu* (300), *untu* (303), *părinți* (255), *(î)năinte* (244, 252), *piste* (248), *vini* (249), *șî* „și" (239, 254, 255), *mulț* (255), *căpătaț* (255), *fraț* (300), *daț* (303), *fo* „vreo" (301), *fun* „vreun" (255), *picere* (255), *pîńe* „pîine" (256), *scură* „scurge" (257), *cură* „*curge*" (302), *colcot* „clocot" (257), *lăcui* „locui" (299), *după* „de pe" (251), (iarba) *fiarălor* (299), *numa* (299, 300), *obăgie* „iobăgie" (240), *ginerică* „mire" (241, 238), *bolnăvi* „îmbolnăvi" (299, 301), *burieni* „buruiene" (299), *altili* (304), *fetili* (239), *laptili* (303), *posturili* (301), *pk'atră* (240) și *kiatră* (234), *ťatră* (234), *héru* „fier" (240), și *hiare* (236), *h'ină* „fină" (subst.) (241), *hi* „fi" (244, 255), *ghine* „vine" (245, 234), *ghini* „veni" (236), *ghitregă* „vitregă" (247), *hicat* „ficat" (247), *hierbe* „fierbe" (257), *doschială* (232), *hiert* „fiert" 234), *slăghi* (236), *scroghială* (234), *hiere* „fiere" (235), *tochi* (236), *tochilă* (236), *kičor* (236), *grokilă* (239), *mńercuri* „miercuri" (301), *mńijloc* „mijloc" (302), *ńireasă* (238), *luńinat* (239) etc.

Elementele regionale citate după operele scriitorilor munteni, ca și cele extrase din unele lucrări de specialitate, sînt, în general, acelea pe care le întîlnim și în celelalte graiuri dacoromînești. Ele dovedesc, odată mai mult, că limba literară nu se confundă cu un anumit grai ci este sinteza tuturor variantelor principale din cadrul dialectului dacoromîn. Nici nu-i posibil să fie altfel căci la baza tuturor limbilor literare stă un dialect al limbii respective și nu văd de ce singură limba noastră literară ar fi putut să ia naștere numai din graiul muntean, mai bine spus dintr-o parte a acestui grai (cuprinsă între Tîrgoviște—Brașov). O asemenea problemă ar fi în contradicție și cu rezultatele la care au ajuns specialiștii în lingvistică generală.

„După definiția lui O. Jespersen, vorbește limba literară acela pe care nu-l poți cunoaște după vorbire din ce regiune e. Limba literară devine cu timpul o normă superioară tuturor dialectelor, inclusiv celui pe baza căruia s-a format".

(Al. Graur, *Studii de Lingvistică generală*, Buc., 1960, p. 323).

Variantele fonetice *derept, dereptate* etc. *(pentru drept, dreptate)*, de la Coresi, nu se pot explica decît prin influența textelor anterioare, eventual prin aceea a graiului central ardelenesc. În orice caz, susținătorii ariei Tîrgoviște—Brașov nu vor putea ajunge la concluzia cea mai justă, în legătură cu explicarea acestui fapt, atîta vreme cît continuă să rămînă la ideea că textele coresiene reprezintă, în mod absolut, un grai de nuanță pur muntenească.

Ne putem întreba, de asemenea, de ce folosește Coresi pe *căuta*, în locul lui *prăvi*, din Codicele Voronețian?[18]). A circulat, vreodată, verbul acesta prin Muntenia? El face parte dintre particularitățile proprii graiului crișean și prezența lui la Coresi nu poate fi interpretată decît ca o influență a textelor rotacizante asupra tipăriturilor diaconului de la Brașov.

Fără să putem da dreptate celor care susțin „că limba lui Coresi este de fapt limba textelor rotacizante, cu unele modificări în spiritul graiului popular muntean"[19]) vom spune că *acmu* (mult mai răspîndit decît *acumu!*), *derept, aũo, păsa*[20]), *goli* (plur. lui *gol*!), *bucin* (pl. *buciunele* și *bucine!)*, *căuta* „privi" de la Coresi, nu pot fi explicate prin aria Tîrgoviște—Brașov.

Influența textelor rotacizante, pe de o parte, ca și a graiului din sudul Transilvaniei, pe de altă parte, duce la ideea că, încă din secolul al XVI-lea, limba noastră scrisă a început să se închege nu pe baza unui singur grai, vorbit pe o porțiune limitată, ci pe o sumă de graiuri, că ea nu este decît rezultatul eforturilor tuturor celor care scriau romînește.

Un text anterior servea ca model celui care se apuca să scrie romînește. El nu era copiat întocmai, se înțelege, dar impunea în noua redactare fonetisme, forme, cuvinte care nu erau proprii nici regiunii în care se scria noul text, nici graiului pe care-l reprezenta autorul lui. Cum altfel, dacă nu așa, trebuiesc interpretate așa numitele „maramureșenisme" la Coresi și cum s-ar putea explica marile apropieri între anumite pasaje din *Codicele Voronețian, Noul Testament* (Bălgrad 1648) și *Biblia de la București* (1688)? Pentru mine nu există nici o îndoială că textele mai vechi au servit ca model pentru celelalte și, în felul acesta, contribuția tuturor graiurilor respective, la formarea limbii literare, este evidentă.

În orice caz, mi se pare că este imposibil ca cei trei traducători să fi putut ajunge, de multe ori, la formulări aproape identice numai pe baza originalului slav care, dată fiind perioada lungă ce desparte aceste texte între ele, e de presupus că nu a fost în toate cazurile același.

Pentru a întări aceste afirmații, mă voi opri la două trei exemple extrase din *Codicele Voronețian* (ediția I. G. Sbiera, 1885), în care se știe că

18) A. Rosetti, *Grai și suflet*, V, p. 356 și *Mélanges...*, p. 589. Cf. harta nr. XIV, din anexă.

19) G. Ivănescu, *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi*, p. 1. Cf. și pagina 10: „Coresi n-a scris în graiul muntean, de pe la Tîrgoviște, București și Brașov, al vremii lui. Limba sa este aceea a textelor rotacizante maramureșene, dar cu adaptări la dialectul muntean: cu fonetismele fundamentale ale graiului muntean și cu unele elemente morfologice și lexicale muntene".

20) Vezi cele spuse de Ivănescu la p. 8 a articolului citat: „Nu credem că s-ar putea admite prezența lui *a păsă* „a merge" pe o arie foarte întinsă, pînă în epoca lui Coresi, și că, după aceea, cuvîntul ar fi dispărut, rămînînd în locul lui verbul *a merge*".

textul respectiv este pus față în față cu cele două traduceri ulterioare, pomenite *(Noul Testament de la Bălgrad* și *Biblia de la București)*:

C. V.: Răspunse duhul hiclean și ḑise: Isus îl cunosc, și Pavel sciu, iară voi cinre seți?

1648: Iară răspunzînd duhul rău zise, pre Isus cunosc și pre Pavel sciu: iară voi cine sînteți?

1688: Și răspunzînd duhul *cel* rău zise, pre Isus *sciu* și pre Pavel, dară voi carii sînteți?

(p. 7).

C. V.: „Deci mărturisesc voao în ḑua de astăzi, că curatu-s eu-s de sîngele tuturor".

1648: „Pentru aceea mărturisesc voao în zuoa de astăzi, că curat sînt de sîngele tuturor".

1688: „Pentru aceea mărturisescu-mă voao în zioa de astăzi, că curatu-s eu de sîngele tuturor". (p. 23).

C. V.: „Deci elu'mi zise: Dumnedzeul părinților noștri vru să *înțelegi vrerea* lui și să vezi dereptul și se auzi glas *diîn rostul* lui".

1648: „Iară el zise mie, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine să cunoști voia lui, și să vezi pe cel derept, și să auzi glas *de în* gura lui".

1688: „Iară el zise, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine ca să cunoști voia lui, și să vezi pre cel dirept, și să auzi glas *den* gura lui".

(p. 41—43).

Una dintre cărțile cele mai realizate, sub raportul limbii, în întreaga literatură veche, a fost Cazania lui Varlaam, tipărită la Iași în 1643. Retipărită și prelucrată de aproxmiativ 15 ori, această carte s-a bucurat de o circulație puțin obișnuită. Să nu fi avut ea, oare, nici o influență, asupra dezvoltării limbii literare, numai din cauză că autorul ei era reprezentantul graiului moldovenesc?

Dar, în cazul acesta, nici rolul cronicarilor nu-i mai important și nici al scriitorilor de la «Dacia literară». Pe Eminescu și Sadoveanu îi studiem, oare, numai cu intenția de a pune în lumină regionalismele din opera lor?

Lipsa caracterelor muntenești, din cîteva texte tipărite la București, nu poate duce la ideea, exprimată de unii, că, în trecut, repartiția dialectală a diferitelor fenomene era alta *(văz, auz,* etc. ar fi existat, atunci, în Moldova iar muntenii pronunțau *(văd, aud!)*. La asta se opun, în mod categoric, exemple ca cel invocat de V. Vascenco din *Biblia de la București* (1688) [21]).

Cînd e vorba de aspectele mai noi ale limbii literare trebuie, de asemenea, să avem în vedere un lucru fără de care riscăm să tragem concluzii pripite. Este vorba de contribuția pe care au adus-o, la formarea limbii literare, cărturarii, de proveniență ardelenească mai ales, stabiliți la București și, în general în Muntenia. Rolul acestora este mult mai mare decît sîntem obișnuiți să-l apreciem.

Să nu uităm că majoritatea tipăriturilor cunoscute înainte de anii 1830, acelea în care s-au pus bazele terminologiei științifice și s-au fixat o serie

---

21) V. SCL X, 1959, p. 402. E vorba, anume, de cuvîntul, de origine ucraineană, *holeac* „desfrînat" care, alături de alte fapte, asupra cărora va fi nevoie să se revină, reactualizează teoria referitoare la caracterul de operă de colaborare a Bibliei.

de forme și fonetisme, provin de la cărturarii nemunteni, că limba lor este plină de ardelenisme.

În această perioadă, numărul cărților tipărite la Buda, Brașov ori Sibiu este mult mai mare decît al celor apărute la București. La acestea trebuie adăugate numeroasele manuscrise păstrate în principalele biblioteci din țară.

Obișnuiți să vedem mai ales greșelile și exagerările latiniștilor, noi n-am examinat încă, cu toată atenția, și nu am pus în lumina cea mai adevărată rolul pe care ei l-au jucat în formarea limbii literare.

Studierea atentă a lucrărilor rămase de la reprezentanții Școlii Ardelene și a curentului latinist, de la 1779 pînă în preajma lui 1880, ne va întări în convingerea că ei au fost purtătorii celor mai importante idei cu caracter lingvistic, în această vreme, și că limba literară nu s-a închegat fără contribuția lor, pe care îmi permit să o consider ca fiind importantă.

Faptul că Școala Ardeleană a fost mai bine reprezentată în Muntenia decît în Moldova duce, indirect, la ideea că limba literară de acolo nu este numai de caracter muntenesc; numărul ardelenilor stabiliți la București, ori în alte centre din Muntenia, a fost, totdeauna, mai mare decît al celor care și-au căutat liniștea în Moldova.

Limba literară nu s-a format într-un moment care să poată fi delimitat cu precizie. Închegarea ei a durat secole și, după cum au arătat diverși specialiști, procesul nu-i încheiat nici astăzi.

Rezultă, așa dar, că de la epocă la epocă, au contribuit, într-o proporție care rămîne să se stabilească de acum înainte, toate graiurile din nordul Dunării la formarea limbii literare, că au existat momente în care anume caractere nemuntenești au avut preponderență, în desăvîrșirea procesului și au lăsat urme vizibile în limba noastră literară.

Majoritatea specialiștilor vorbesc despre limba literară ca despre ceva ce s-a prezentat, de la început, sub formă definitivă, născută dintr-un anumit grai care singur i-a dat posibilitatea să crească.

S-a neglijat, cu alte cuvinte, nu numai caracterul dialectal al textelor noastre vechi ci și rolul cărturarilor care nu provin din Muntenia. Unii lingviști aparținînd școlii de la București nu se sfiesc să compătimească pe cei care s-au născut în Transilvania sau în Moldova și, din cauza aceasta, sînt puși într-o situație de inferioritate în ceea ce privește mînuirea limbii literare [22]).

Am încercat să demonstrez, în prezenta comunicare, într-un mod cu totul sumar, că limba noastră literară nu poate fi considerată decît ca un efort îndelungat al tuturor graiurilor din nordul Dunării, că la baza ei nu stă graiul muntenesc singur, ci dialectul dacoromîn, în întregul său.

Se confirmă așa dar teoria lui Alexandru Philippide, a lui Coșbuc și a lui C. Hogaș care, cei dintîi, au văzut lucrurile în modul acesta [23]).

---

22) Vezi Petru V. Haneș, *Dezvoltarea limbii romîne literare în prima jumătate a secolului al XIX*, Buc., 1904, paginile 52—53. Cf. și ediția a doua a cărții lui Haneș (București, 1927), p. 45—46.

23) Ideea poate fi urmărită, într-o formă cu totul embrionară și, lucru important, subminată de teorii care se bat în cap, încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, la scriitorul muntean I. Heliade Rădulescu. (V. L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Eliade în prima perioadă a activității* (pînă la 1840) (în «St. și Cercet. Șt.», XI, 1960, p. 172—173.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА НОВЫЕ ДАННЫЕ

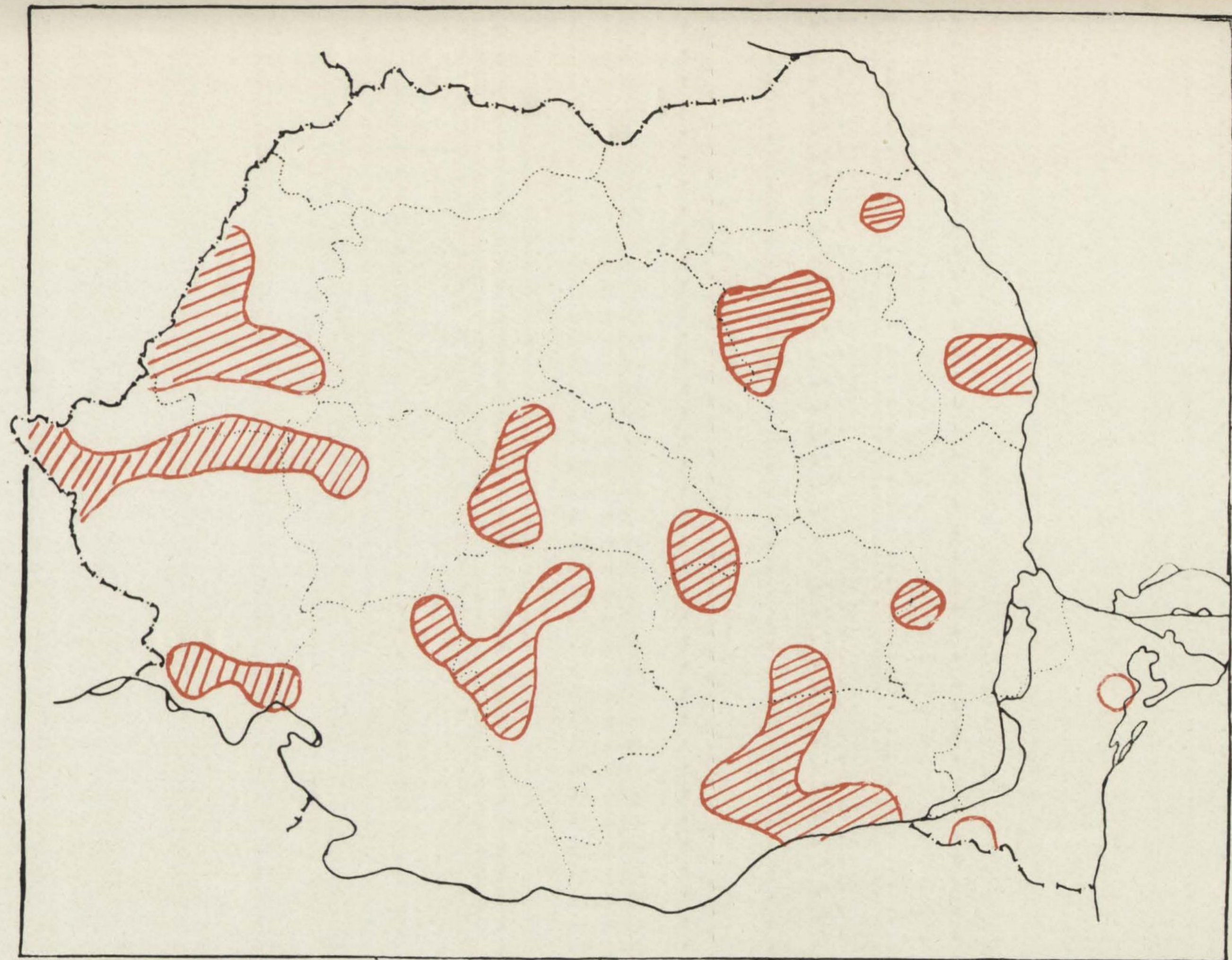
Краткое содержание

Автор приводит новые доказательства в пользу своего мнения, выраженного раньше (см. Ученые записки Ясского университета имени Ал. И. Кузы, III, 1957, стр. 77—66) в связи с происхождением румынского литературного языка. Основываясь на данных ALR (Румынского лингвистического атласа), а также на других специальных работах, он приходит к заключению, что язык текстов Кореси, легший в основу румынского литературного языка, не является валашским говором. Территории, на которых распространены в настоящее время некоторые фонетизмы, грамматические формы и слова, допущенные нормами литературного языка, не дают нам права поддерживать дальше эту устаревшую теорию. Вклад трансилванских и молдавских говоров имеет такое же значение как и вклад валашских говоров, когда идет речь о происхождении и развитии румынского литературного языка. Внимательное изучение различных текстов, возникших на протяжении XVII XIX вв., говорит в пользу этой точки зрения.

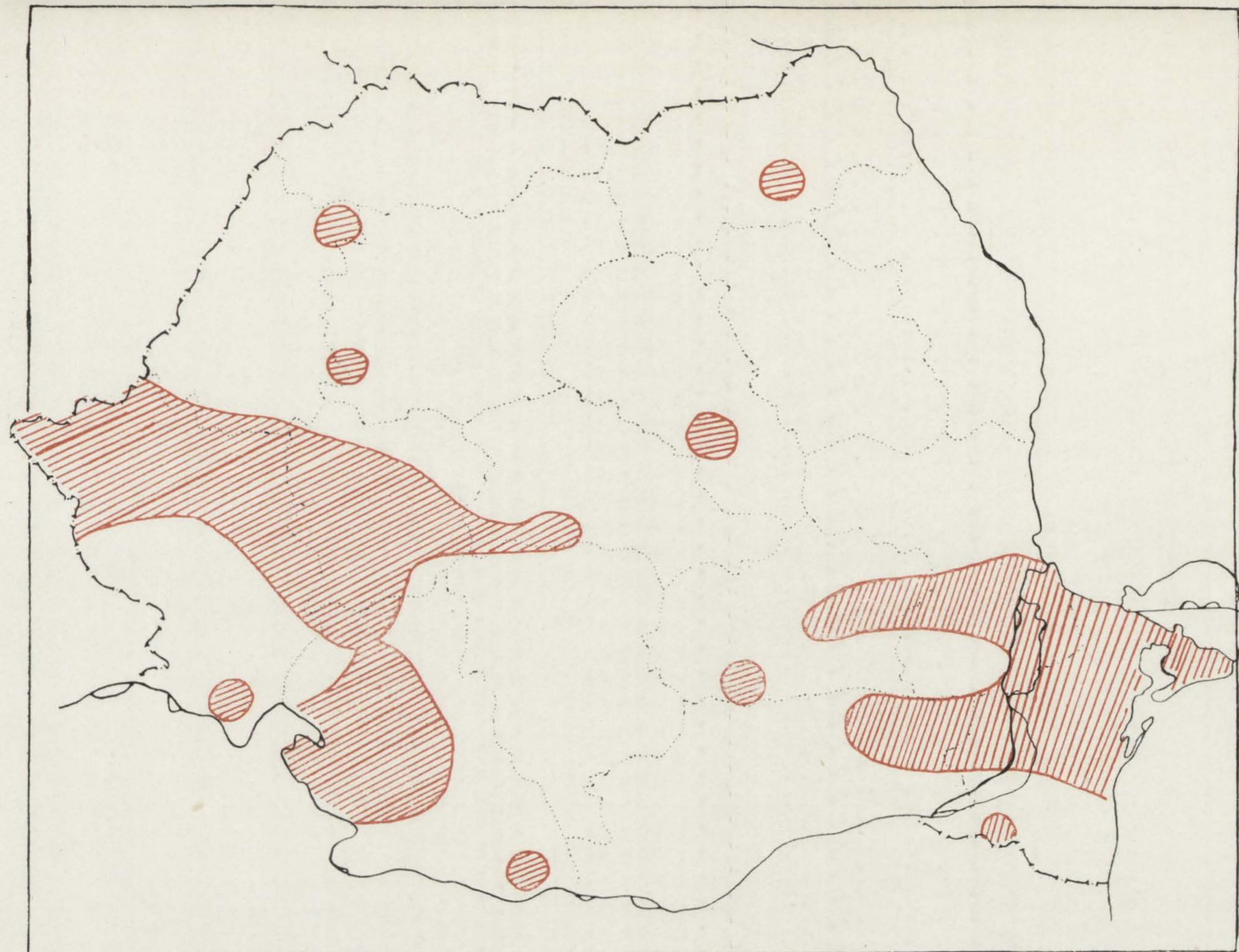
L'ORIGINE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE. NOUVELLES CONTRIBUTIONS

Résumé

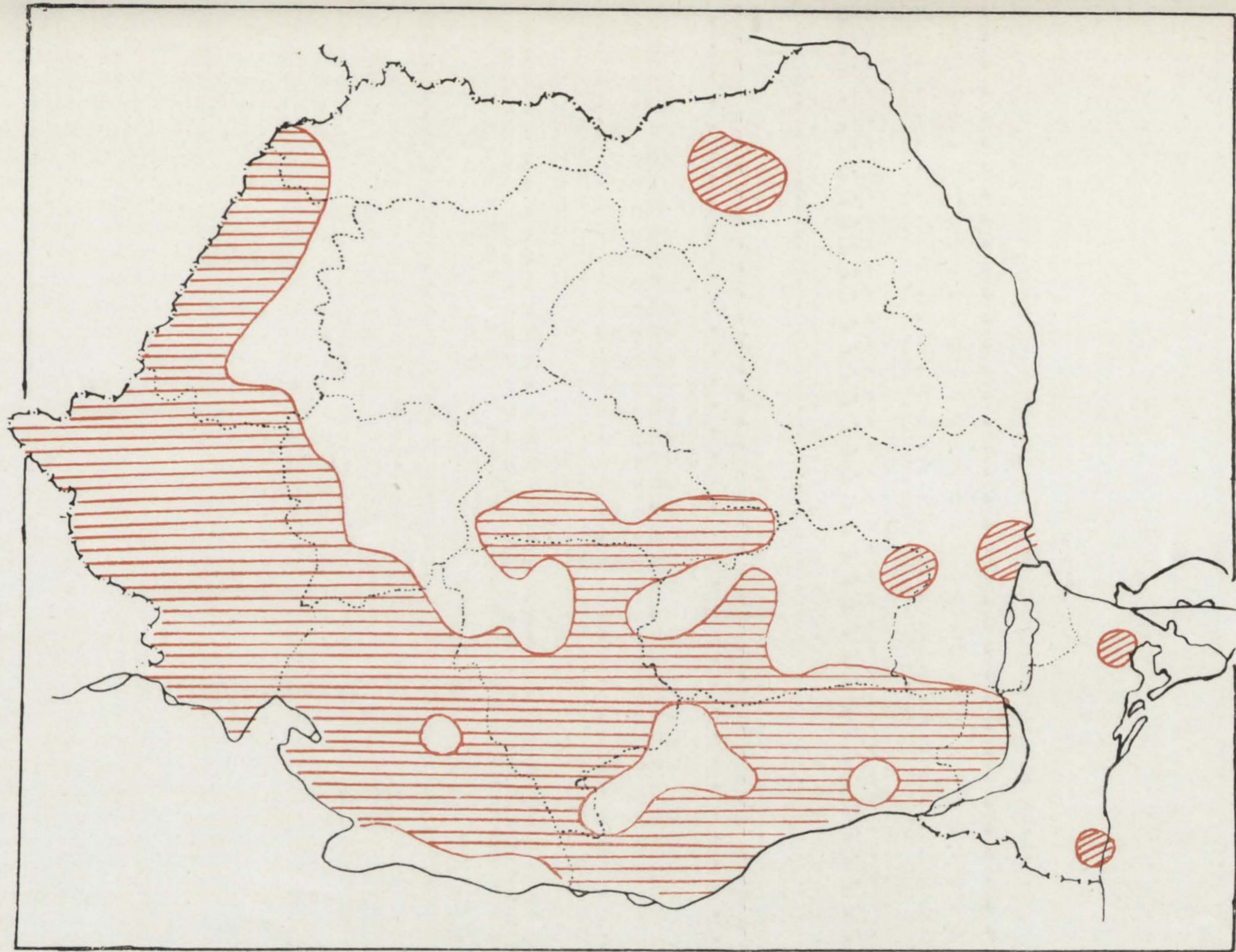
L'auteur fournit de nouvelles preuves à l'appui de son opinion exposée autrefois (voir „Annales scientifiques de l'Université „Al. I. Cuza" de Iași, III-e section, 1957, p. 77—96) sur l'origine de la langue roumaine littéraire. Fondé sur *l'Atlas linguistique roumain* et sur d'autres travaux de spécialité, il arrive à la conclusion que les textes „corésiens" (de Coresi), considérés, à juste titre, comme l'acte de naissance de notre langue littéraire, ne représentent pas le parler valaque. Les aires actuelles de certains phonétismes, formes et mots acceptés par les normes de la langue littéraire, ne nous donnent pas le droit de continuer à soutenir une théorie dépassée. La contribution des parlers transylvains et de ceux de Moldavie est tout aussi importante, quand il s'agit de l'origine et du développement de notre langue littéraire, que celle qu'on attribue aux parlers de Valachie. L'analyse attentive de textes de toute sorte, parus aux XVIII—XIX siècles, plaide en faveur de cette théorie.

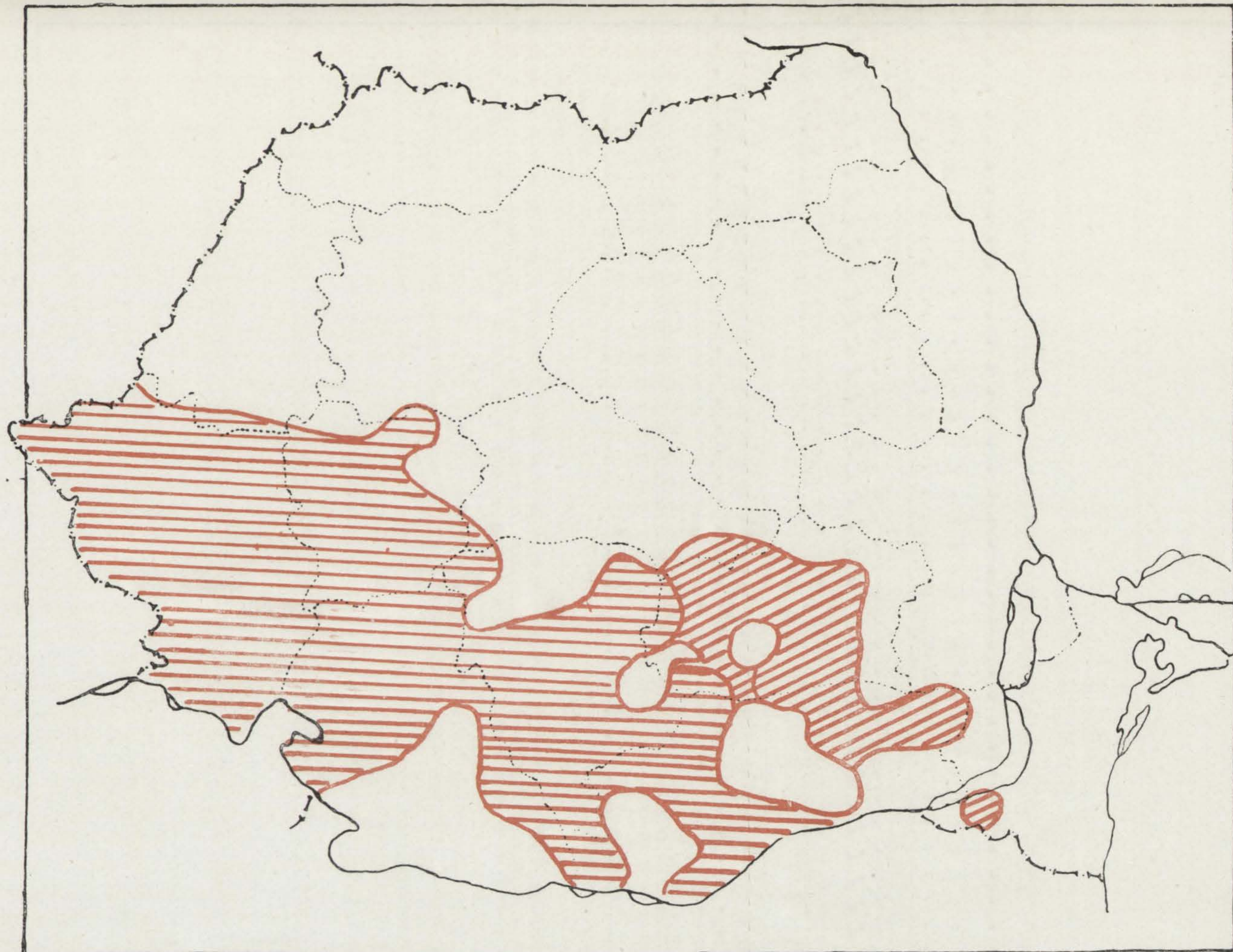
B (nepalatalizat) în *BĂRBI*

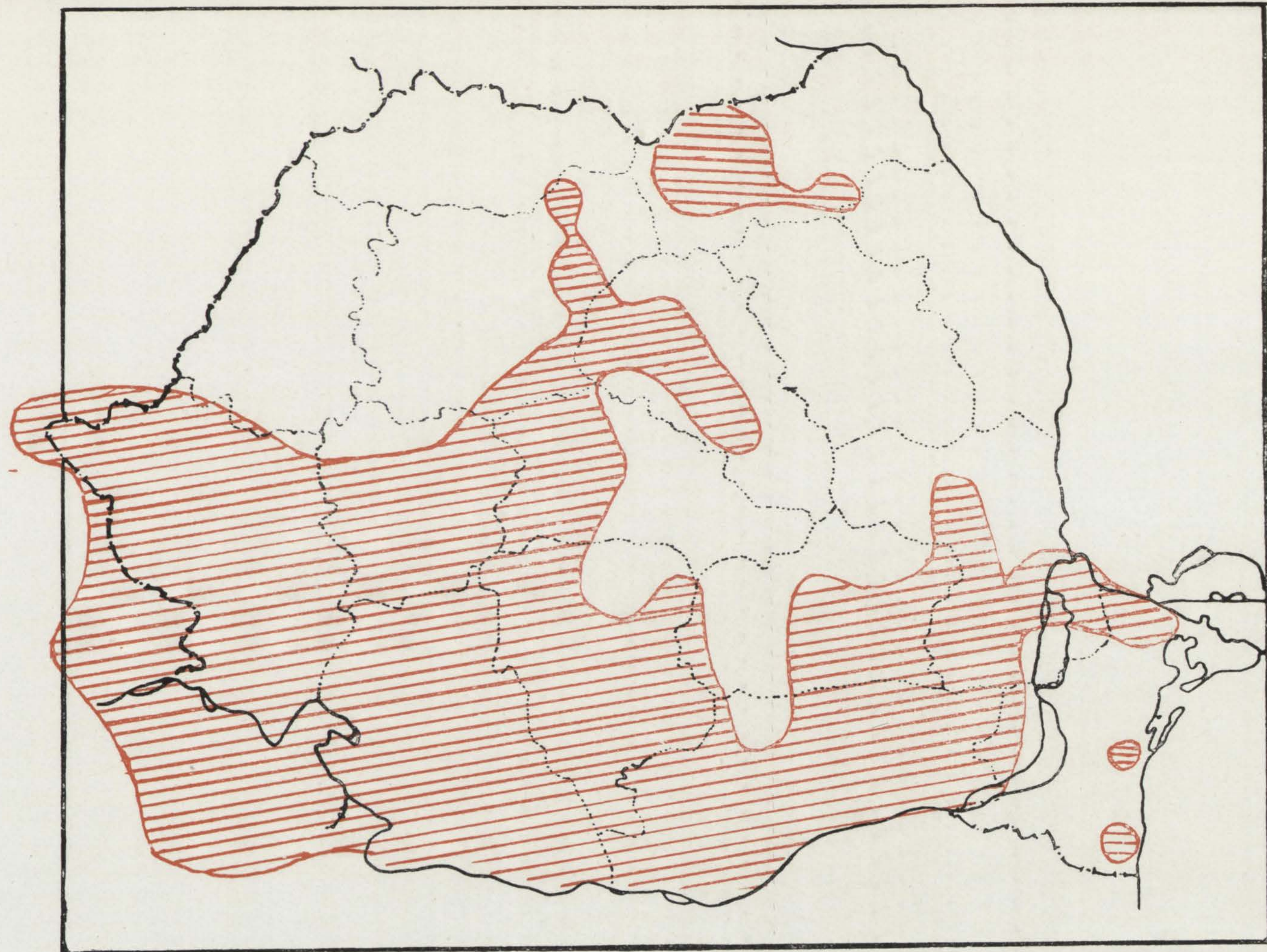
Aceștia sînt copiii *MEI* (*M* nepalatalizat)

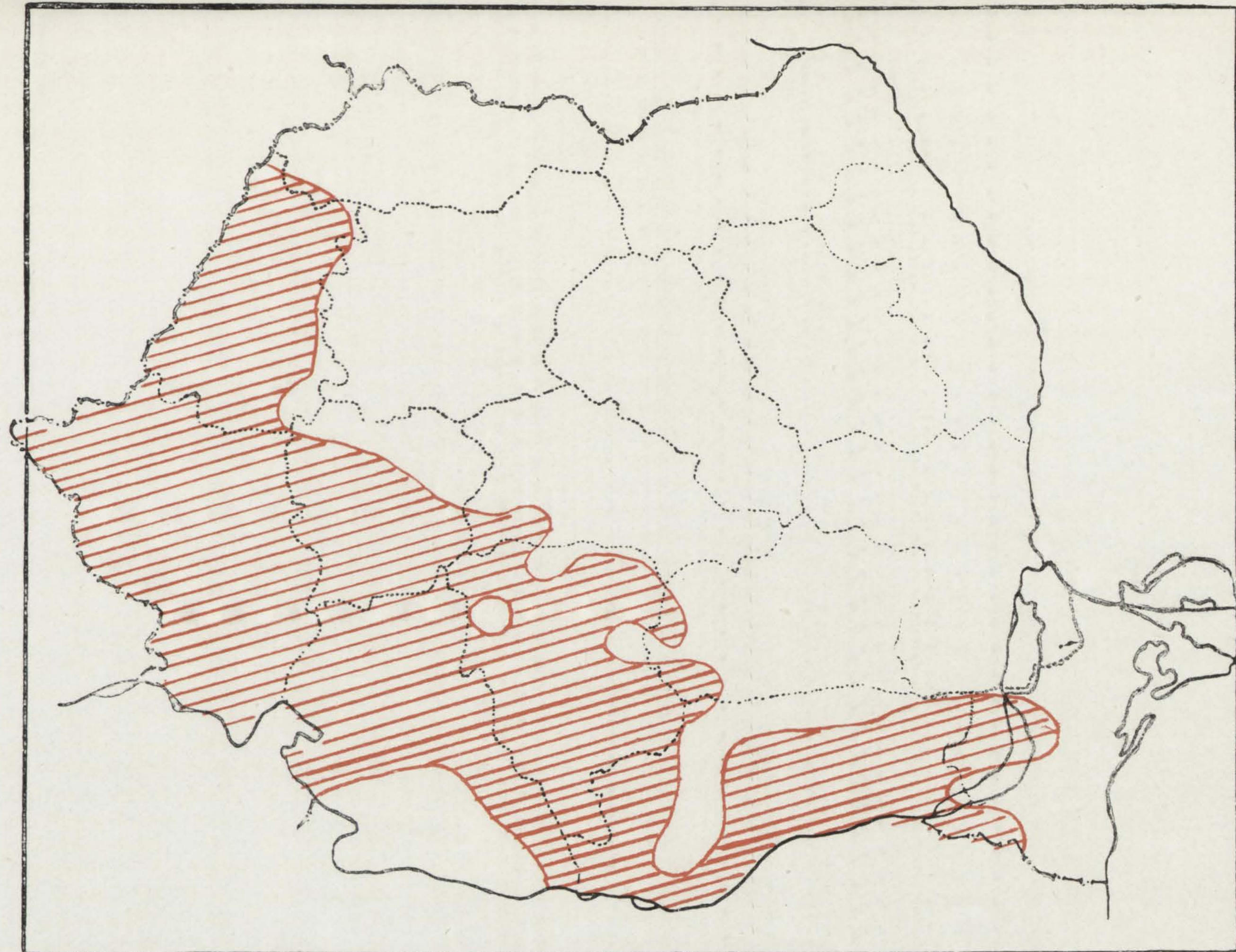
M (nepalatalizat) în *MI*-A POVESTIT

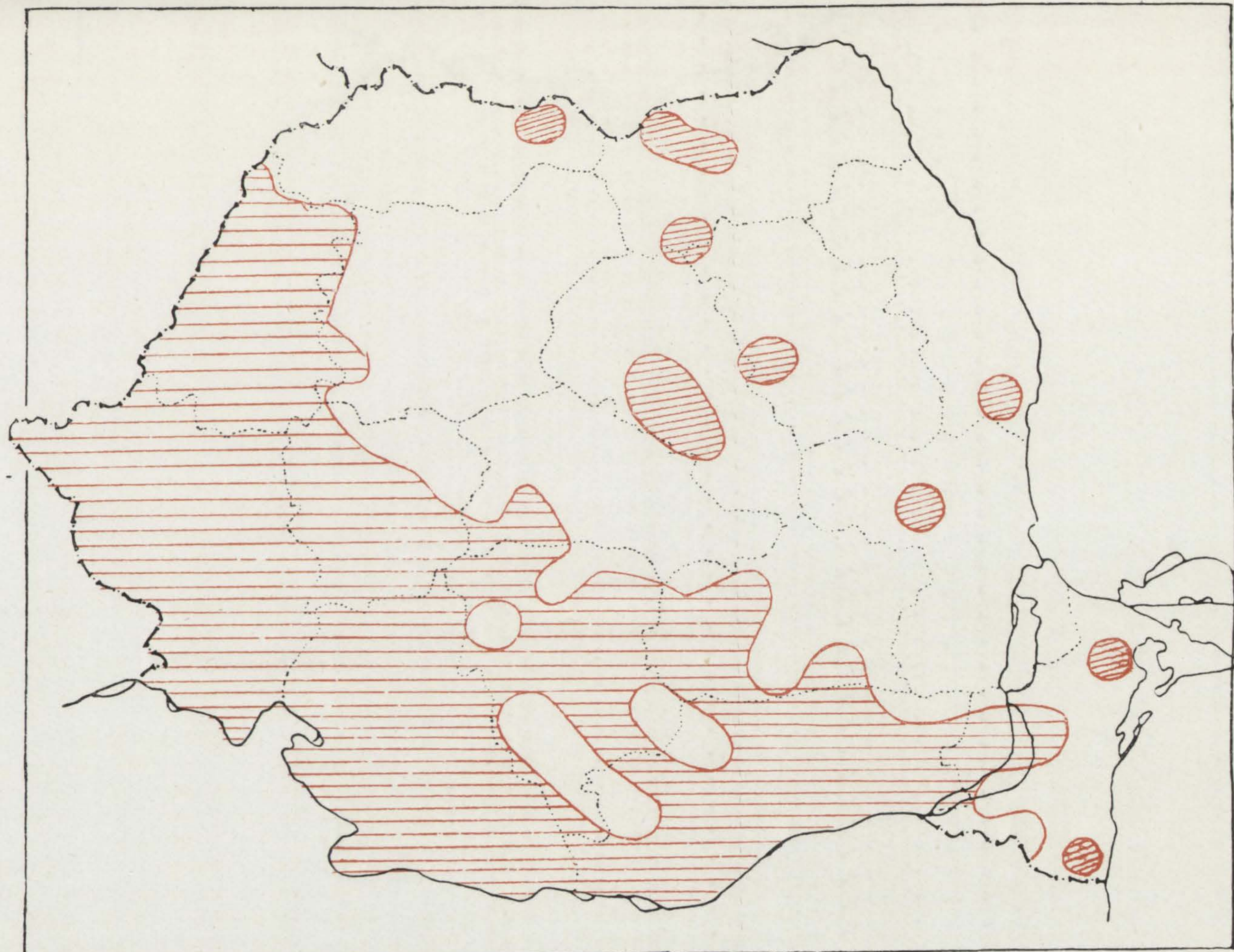
P (nepalatalizat) în *PIELE* https://biblioteca-digitala.ro ALRM. I, 2

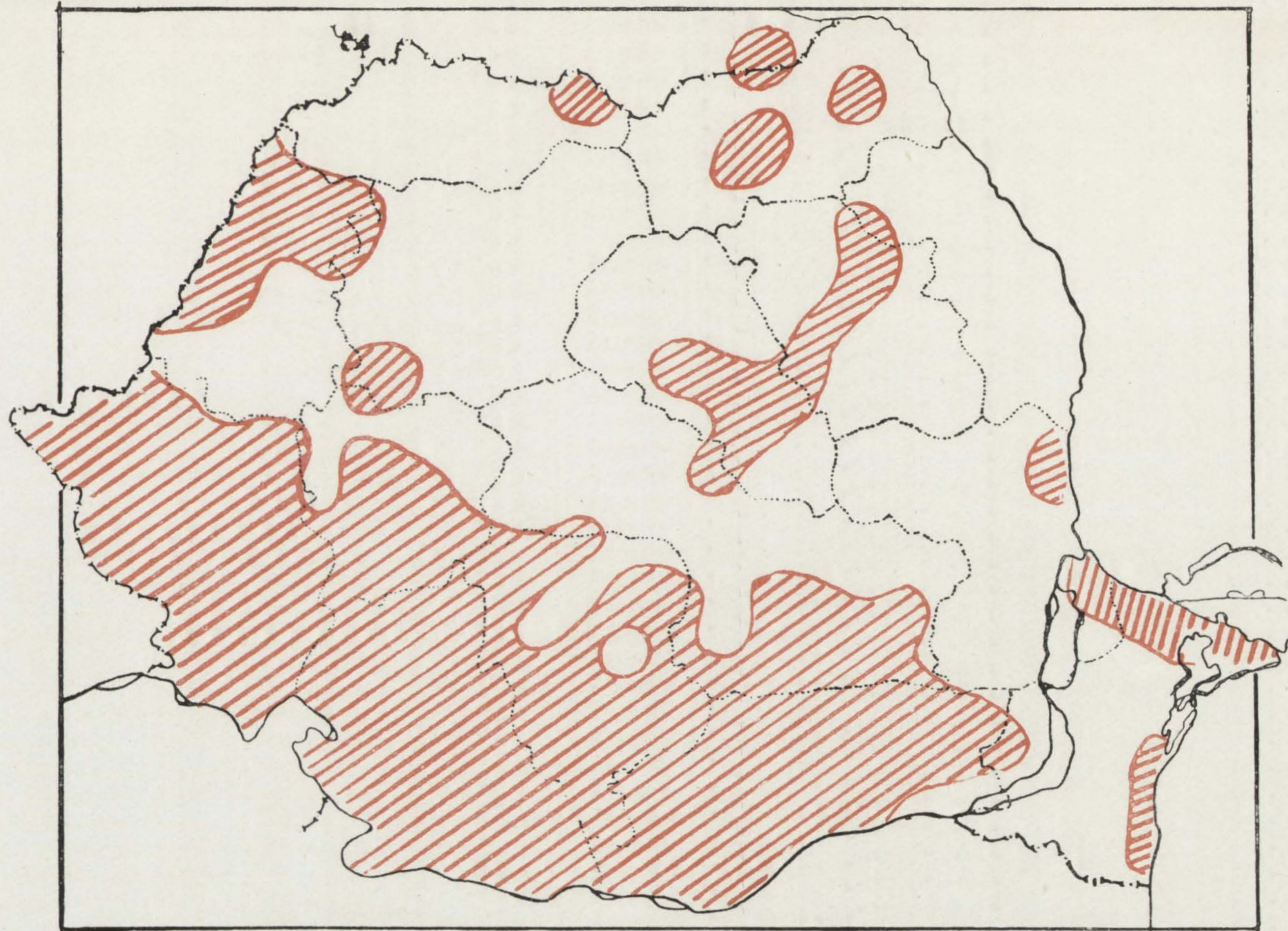
P (nepalatalizat) în *COPIL* ALRM. I, 260

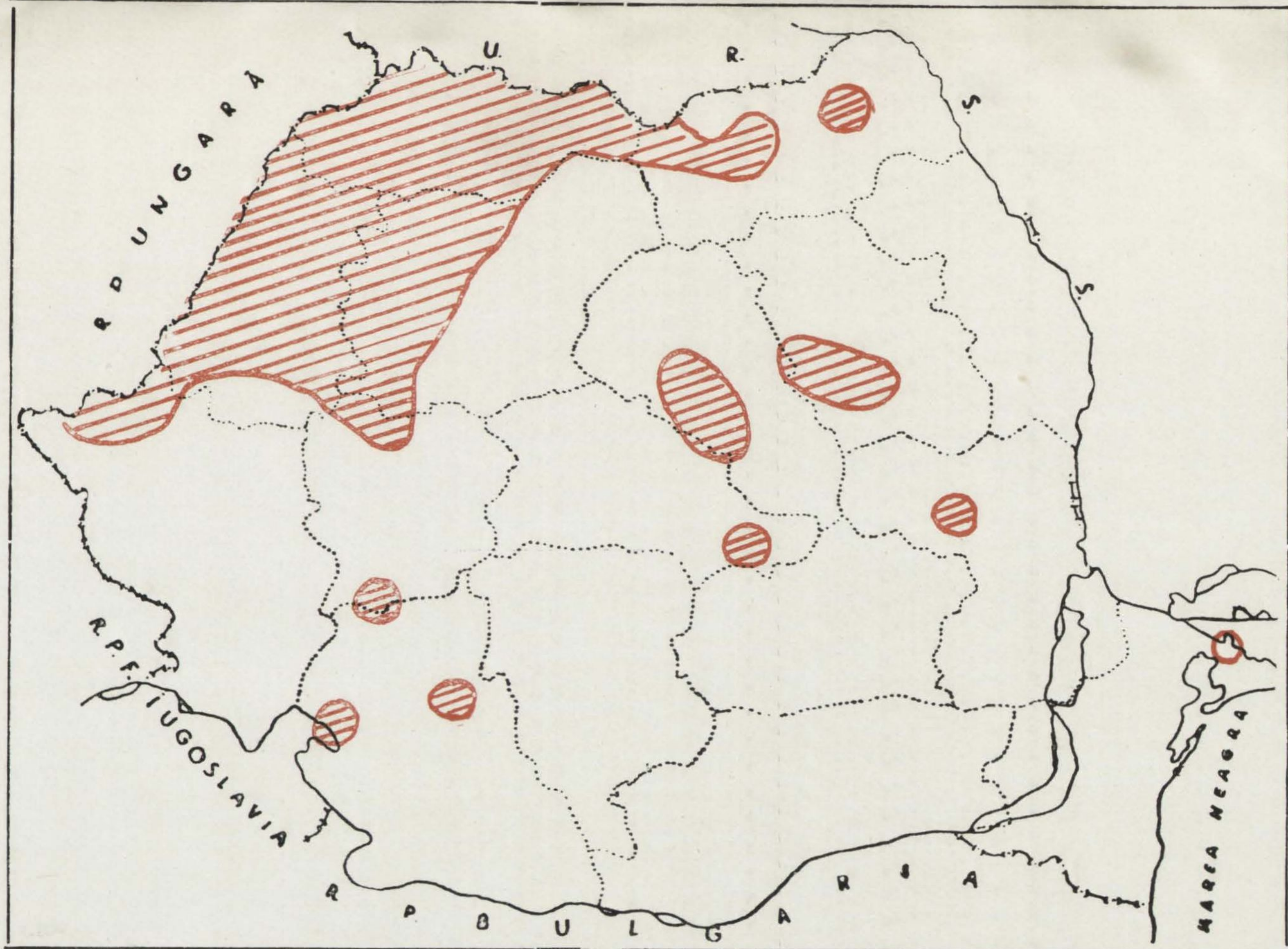
F (nepalatalizat) în *FIERE*

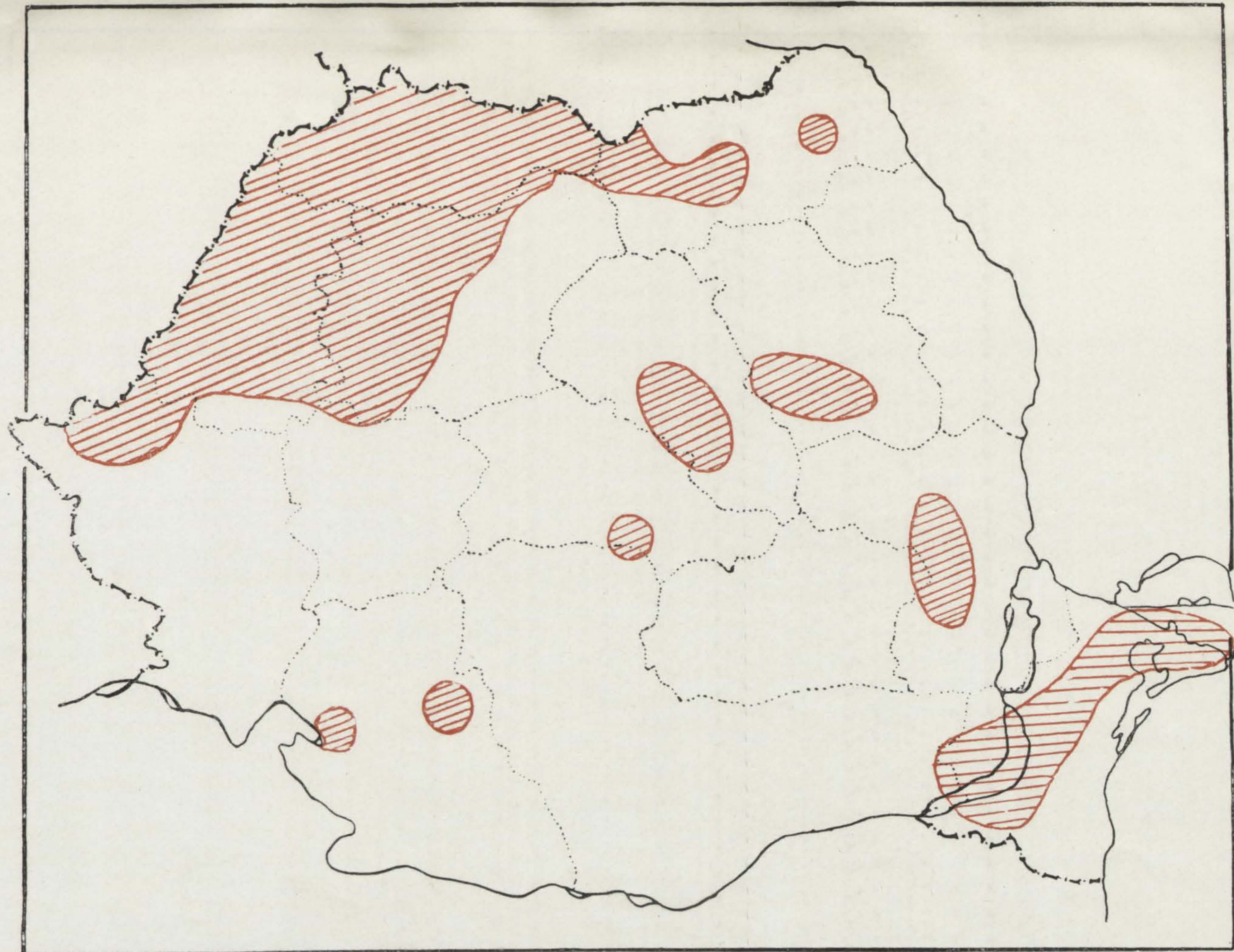

V (nepalatalizat) în *VIU* ALRM. I, 391

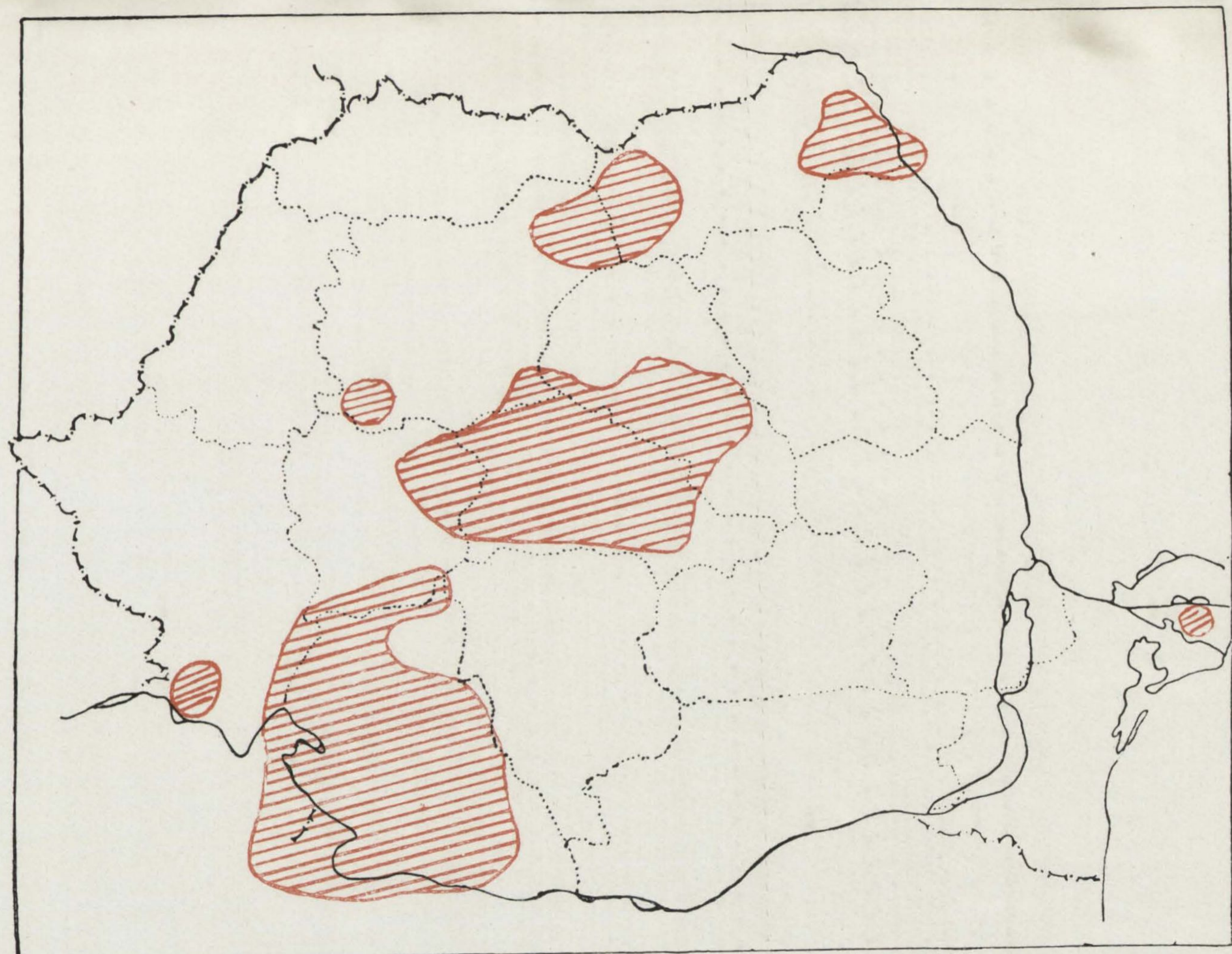

M (nepalatalizat) în *MIROS*

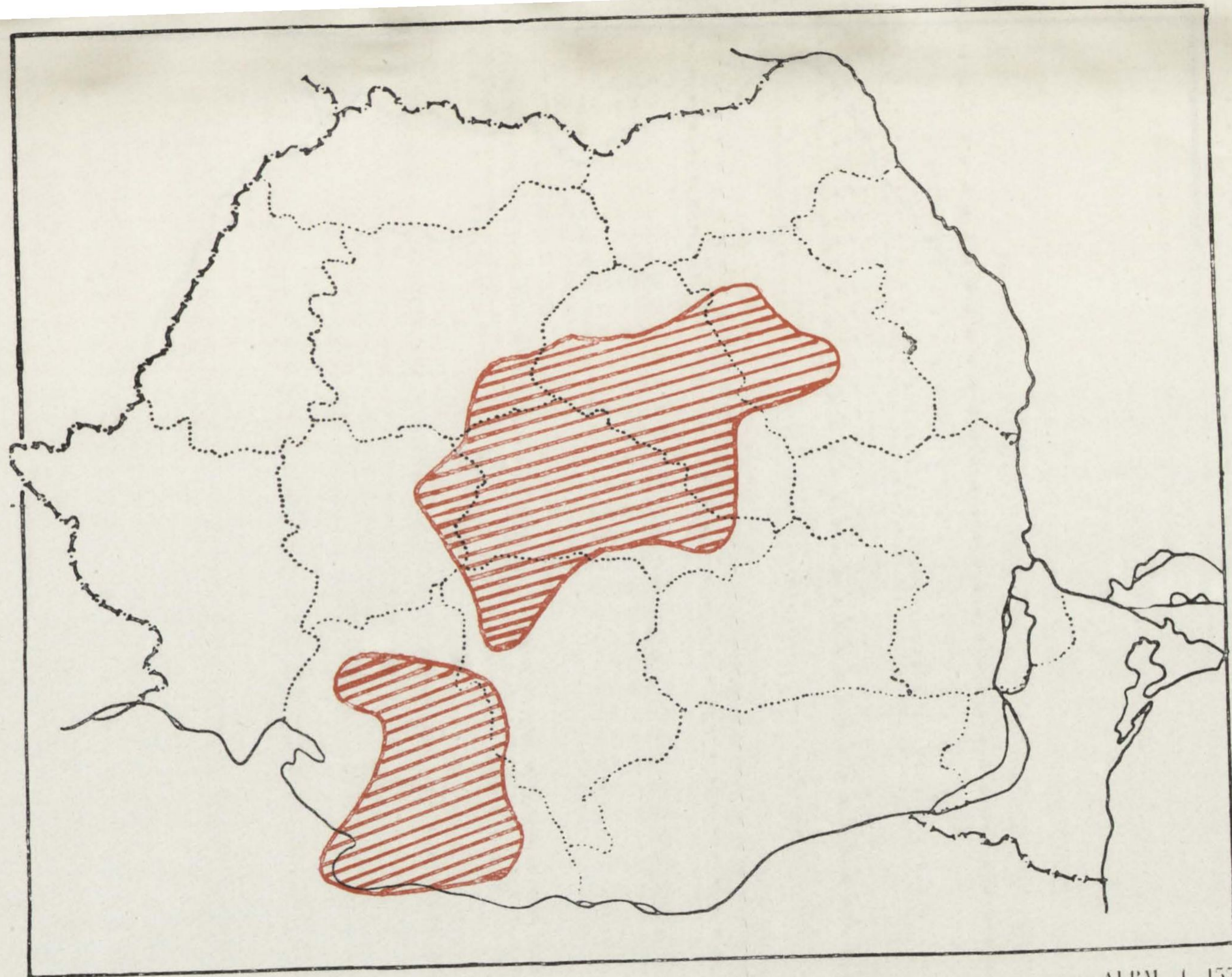

R. P. UNGARĂ
U. R. S. S.
R. P. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ

CEI

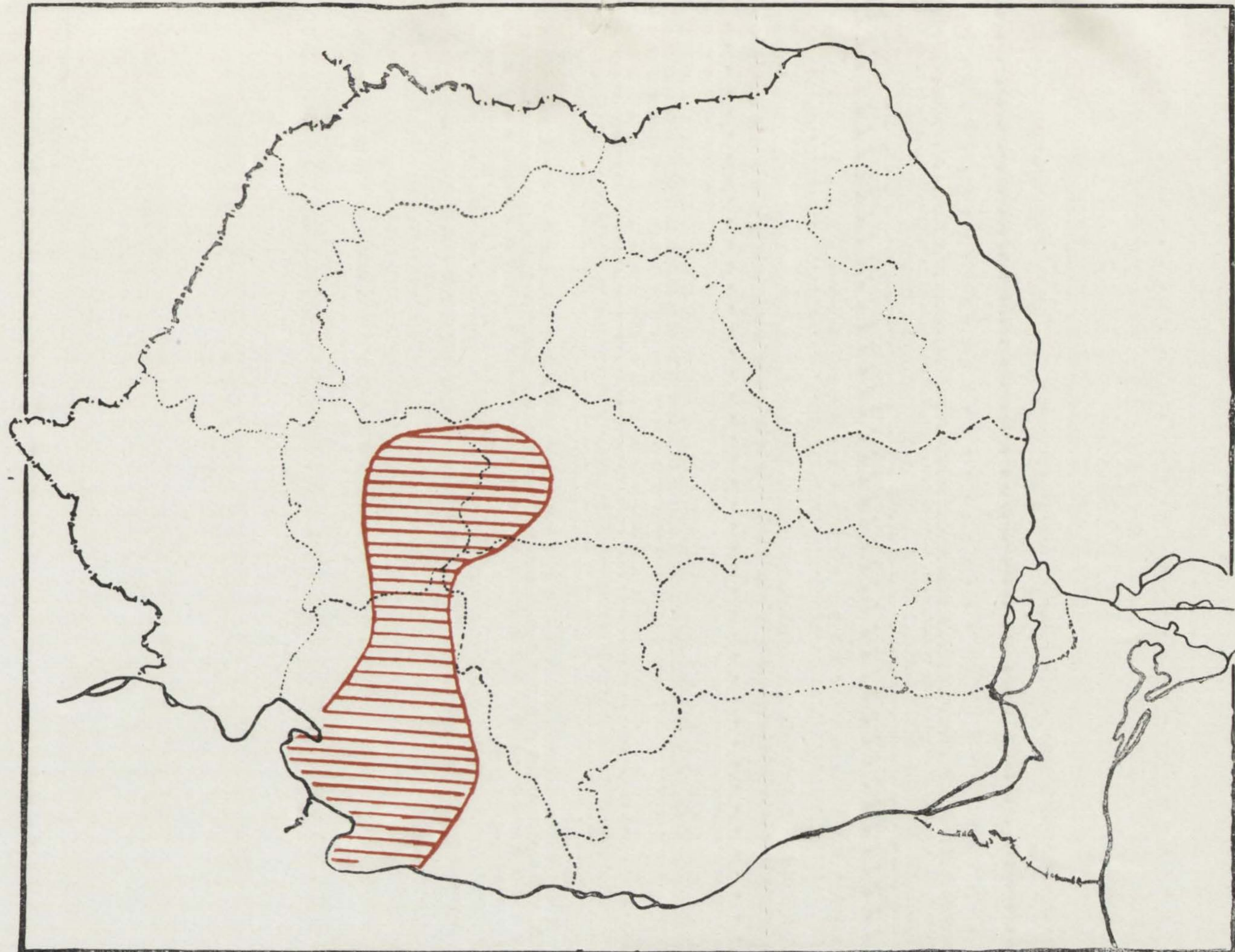

PE

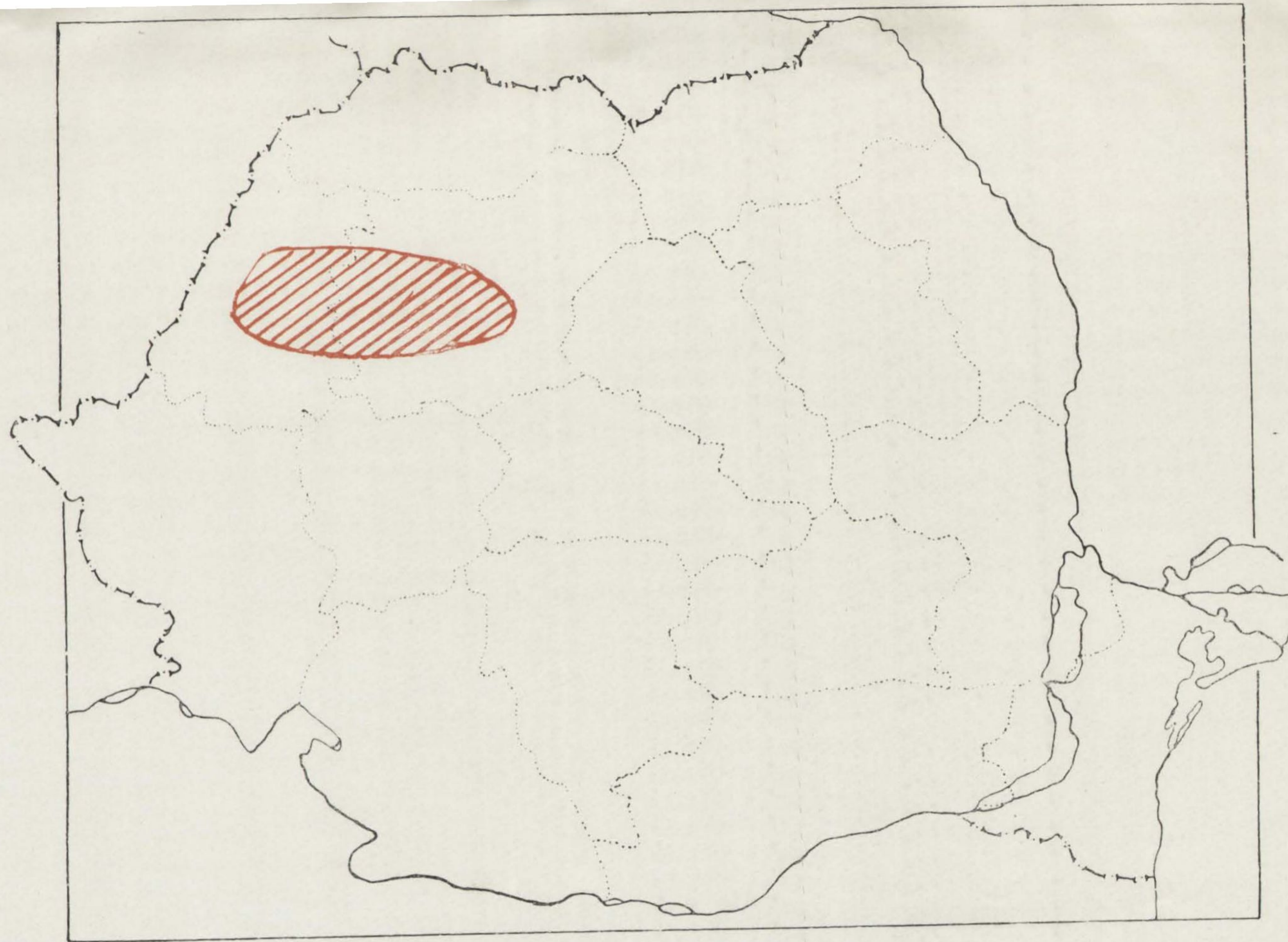

ALRM. I, 155

DE

DES(cui ușa)

CĂTA 'privi'

https://biblioteca-digitala.ro

ALRM. II, 13